

"Sametinget"

Journalister: Anders Opdahl og Skjalg Fjellheim
Tittel på prosjekt: "Sametinget"
Hvor og når publisert: Dagbladet, november og desember 2004
(hovedserie 30/11 - 10/12) - nye saker vil bli publisert
Redaksjon: Dagbladet, Nord-Norge-kontoret
Adresse (sentralt): Postboks 1184, Sentrum, 0107 OSLO
(lokalt): Postboks 469, 9255 TROMSØ
Telefon: 22 31 06 00 / 77 66 66 60

1. Innledning

1.1 Murring på grasrota - slik ble serien til

"Eliten bruker pengene på reising og representasjoner, og slåss for å tilegne seg mer forvaltningsmakt og eiendomsrett over jorda i Finnmark. I mens blør kulturen vår og språket vårt."

- Samisk kulturarbeider

"Ja, jeg er same, men Sametinget betyr ingen ting for min del."

- Reindriftsutøver i Øst-Finnmark

"Den dagen Sametinget får kontroll over bevilgningene vi mottar, kan vi like gjerne legge ned."

- Mellomleder i samisk bedrift

Undertegnede har hver for seg i en årrekke jobbet med samepolitiske spørsmål, spesielt i forhold til Sametingets langvarige kamp for økte rettigheter og større innflytelse. I tillegg har vi fortalt historier om ståa i de samiske primærnæringene, ikke minst reindriften. Og enkelte ganger har vi rettet fokuset mot forvaltning av penger.

I forbindelse denne rapporteringen har vi møtt en rekke helt vanlige mennesker i det samiske samfunn. I samtaler med disse, har vi flere ganger hørt overraskende utsagn om parlamentet som ble offisielt åpnet i 1989. Sametinget skulle være en oppreising for den urett den norske stat har gjort mot urfolket med sitt kjerneområde i nord. Samene skulle selv få muligheten til å ivareta sin kultur, uten innblanding fra Norges nasjonalforsamling. I dag forvalter Sametinget cirka 250 millioner kroner årlig, i løpet av 16 år snakker vi om milliardbeløp. Hvordan kan det da ha seg at mange samer er så misfornøyde med det som skjer i det praktfulle parlamentsbygget i Karasjok?

Vi var kjent med noe kritikk på bakgrunn av rapportering i samiske medier. Spesielt har vi lagt merke til flere reportasjer i avisa Sagat - en av få medier som gjør det mulig for norskspråklige å fange opp hva som skjer i det samiske samfunn. Problemstillingene har imidlertid ikke blitt satt i system, og de har sjelden eller aldri havnet på den nasjonale dagsorden.

Ingen riksdekkende norske medier hadde tidligere - på et selvstendig grunnlag - søkt svar på om det virkelig var slik grasrot-folket hevdet. Ingen norske medier hadde systematisk sett nærmere på hvordan Sametinget forvalter overføringene fra staten, og utøver sin makt. Dette var bakteppet for samtalen vår på Dagblad-kontoret høsten 2004, som førte til at vi begynte å gjøre våre aller første undersøkelser. Samtaler med personer med inngående kjennskap til det samiske samfunn, ga klare indikasjoner på at den som søkte kunne finne interessante ting. Også fragmenter og problemstillinger i samiske medier ga oss som sagt en pekepinn. Vi vil her understreke at reportasjeserien som fulgte var resultatet av vår egen, selvstendige ide.

I et kortfattet notat fremmet vi ideen overfor nyhetsredaktør Eivind Ljøstad og leder for nyhetsavdelingen,

Mark Berger. Tilbakemeldingene fra avisens ledelse var utelukkende positive, og vi ble umiddelbart gitt ressurser til å gå i gang med undersøkelser. I utgangspunktet ble det vurdert å kjøre saker både på nyhetsplass, og i Dagbladets helgemagasin Magasinet. Vi bestemte oss etter hvert for kun å publisere på nyhetsplass i hovedavisen.

En soleklar utfordring, som er verdt å merke seg innledningsvis, er at ingen av oss behersker samisk, verken skriftlig eller muntlig. Sametinget opplevde vi dessuten som en lukket organisasjon. Ved flere anledninger ble kritikk eller vanskelige problemstillinger besvart med taushet. Ved enkelte andre anledninger opplevde vi at personer kommuniserte på samisk i vårt nærvær, uten at vi visste hva som ble sagt. Men vi skjønnte at samtalene omhandlet vår tilstedeværelse. Å trenge gjennom disse barrierene krevde uvanlig mye arbeid i forhold til både det å finne og pleie kilder.

2. Jakten på dokumentasjon - våre metoder

2.1 En liste med spørsmål

- Hva bruker Sametinget pengene sine på?
- Hvordan bruker administrasjonen sine tildelinger?
- Reiser virkelig sametingstoppene så mye?
- Utviser politikerne nøkternhet på Sametingets vegne?
- Finnes det eksempler på at samiske penger har gått til personlig berikelse?
- Sametinget tildeler store summer til kultur- og næringsformål. Hvordan skjer dette, og hva skal til for å få tilskudd?
- Hvilken legitimitet har Sametinget i det samiske samfunnet?

Dette var noen av spørsmålene vi stilte oss i tidlige disposisjoner over hvordan serien skulle bli seende ut. Vi hadde i utgangspunktet tenkt å gjøre unna en daglig hovedserie i løpet av fire - fem reportasjer. Siden skulle det vise seg at omfanget måtte øke.

Det mest naturlige stedet å søke svar på problemstillingene var hos Sametinget selv.

I månedsskiftet oktober/november tok vi kontakt med plan- og økonomiavdelingen i Sametinget og skaffet oss lista over Sametingets møte- og representasjonsvirksomhet i inneværende fireårsperiode. Vi kjente til oversikten fordi Anders fra før hadde deler av denne liggende. Lista viste hvilke politikere som hadde vært ute og reist, og når og hvor de hadde vært. Enkelte steder fremkom det også at reiser var foretatt av administrativt ansatte. Her sto det imidlertid ikke navn eller antall på de som hadde være ute og representert.

Ut fra denne lista fikk vi umiddelbart oversikt over hvilke politikere som hyppigst var på reisefot. Den fortalte oss om møter og tilstedeværelse over hele verden, i tillegg til oppdragene rundt om i Norge. Lista kunne imidlertid ikke gi oss de svarene vi søkte. Vi hadde ingen anelse om hvilke reiser og representasjoner som kunne være interessante. Dermed gjorde vi følgende: Vi krysset av på alle poster i dokumentene. Meningen var å få kopiert opp disse og gjennomgå dem i Karasjok.

Kort tid etter at dokumentene var fakset over mottok Anders en telefon fra en direktør ved Sametinget: "Dette lar seg ikke gjøre. Det kommer til å ta oss måneder å finne dette frem. Kan dere være så vennlig å moderere dere?" Vi tok oppfordringen til følge, og lagde en ny bestillingsliste. Denne gangen rettet vi oss mot spesielle personer og reiser/representasjoner.

2.2 Skattejakt i arkivrommet

Mandag den 8. november ankom vi Karasjok og Sametinget. Overraskelsen var stor da vi ble orientert om at ingen av dokumentene var funnet fram. Det var flere årsaker til dette, ble vi forklart. Hovedproblemet

var at det ikke fantes noen krysskoplinger mellom lista vi var servert, og Sametingets økonomiske systemer. Dermed måtte de ansatte manuelt lete i arkivene. Sametinget hadde vært klar over dette, men hadde ikke orientert oss før vi fysisk var til stede. "Men det finnes en annen løsning," ble vi forklart. Nå ble vi utdelt lister fra Agresso (programvare for økonomibehandling). Agresso-listene sa imidlertid enda mindre enn oversikten vi først var henvist til. Her sto det summer og navn på reisende politikere de tre siste år. Dermed gjorde vi følgende for å skaffe oss et utgangspunkt: Alle poster pålydende mer enn 5.000 kroner ble krysset av, i tillegg til at vi ba om alle bilag på en håndfull enkeltpersoner i nøkkelroller på Sametinget.

Igjen ble dette vanskelig for Sametinget. Saksbehandleren som var satt til å bistå oss, hadde ikke kapasitet til å finne frem dokumentene mens vi fortsatt var i Karasjok. Vi hadde bestilt returbillett fra Banak lufthavn på ettermiddagen den 9. november. Skulle vi virkelig være nødt til å reise tomhendt hjem? Alternativet var å vente - men hvor lenge?

De to spørsmålene ble besvart med en overraskende løsning: Vi ble koplet opp mot saksbehandleren som hadde et av Sametingets arkivrom som tilholdssted. Vi skulle selv få lete etter dokumentene med utgangspunkt i listene, deretter skulle vi skrive ned bilagsnumrene, og overlevere listen til vår "guide". Vi ble informert om at løsningen var i gråsonen, men at vi selv ikke fikk kopiere opp noen av dokumentene vi fant interessante. Dette var en jobb for avdelingens saksbehandlere. Etter en juridisk behandling av hvert dokument, skulle de sørge for kopiering og fjerning av eventuelle personopplysninger. Fra middag mandag til stengetid oppholdt vi oss i arkivet. Skapene sto på vid gap. Mannen på kontoret jobbet parallelt med annet forefallende økonomiarbeid. Vi gikk raskt bort fra å følge 5000-kronersprinsippet. I stedet bladde vi oss gjennom perm for perm. I tillegg til reiseregninger hadde vi også fått tilgang til alle fakturabilag betalt av Sametinget. Skjalg så gjennom reiseregningene, Anders tok fakturabilagene. Vi bet oss merke i utstrakt bruk av langdistanse-drosjer og eksterne konsulenter. I tillegg fant vi fakturaer på en del iøyenfallende innkjøp, både når det gjelder gjenstander og tjenester.

Da vi møtte opp tirsdag morgen hadde flere personer på avdelingen som skulle bistå oss blitt rammet av sykdom. En av dem som var igjen, låste oss imidlertid inn på det samme kontoret - og åpnet arkivskapene. Nå satt vi helt alene - med fullt innsyn i stort sett alle økonomiske disposisjoner gjennomført av Sametinget de siste år. Flere dokumenter inneholdt opplysninger om ansatte og politikeres privatøkonomiske situasjon. I ettertid vet vi at Sametingets politiske ledelse reagerte skarpt da den ble orientert om innsynsmuligheten vi var gitt.

Det som skjer når man får tid til å gå gjennom permer i ro og mak, er at man begynner å kjenne igjen navn og saker: Bevisst samlet vi dokumenter som berørte bestemte personer og problemstillinger. Bilagsnumrene ble skrevet ned på to lister - en til oss selv, og en til Sametinget. Det var slik vi oppdaget hvordan en politiker hadde leid dyr bil hos et ukjent firma, det var nå vi så hvordan Sametinget hadde brukt advokatfirmaet Hjort, og andre dyre advokater, gjentatte ganger i forskjellige saker. Vi fant også store fakturaer for bruk av medierådgivere, og interessante lønnsutbetalinger til eksterne konsulenter. I arkivsøket fant vi også en rekke andre opplysninger som vi til nå har latt være å bruke i vår serie, fordi vi enkeltvis har vurdert sakene til å ikke være i tråd med våre intensjoner for serien, eller fordi vi mener det ikke er etisk forsvarlig. **(Mer om dilemmaet som oppsto under kapitlet "Etikk og publisering".)** Enkelte saker kunne kanskje være relevante i forhold til kjerneproblestillingen, men hadde ikke det formatet vi hadde sett for oss. Dette kunne dra vekk fokuset fra seriens faktiske innhold.

Regelen om å ikke bære ut dokumenter selv, sto fortsatt ved lag. Vi avtalte å komme tilbake til Karasjok en uke senere - den 15. november. Vi hadde gjennomgått bilagene for de to siste år. Planen var å grave enda lengre tilbake. Dokumentene vi hadde notert ned bilagsnumrene på, skulle ligge klare til oss når vi kom frem. Vi hadde bare noen få dokumenter med oss fra Karasjok etter det første besøket, blant annet brev fra Riksrevisjonen.

2.3 Et ubehagelig møte

Søndag 14. november ankom vi Karasjok igjen. Vi var tidlig ute fordi vi ønsket å være til stede da Sametinget åpnet mandag morgen. Da vi kom inn i parlamentsbygningen ble vi innkalt til et møte. Til stede på dette møtet var underdirektøren vi hadde møtt en uke tidligere, hans avdelingssjef, en av saksbehandlerne ved avdelingen, og en underdirektør i bibliotek- og informasjonsavdelingen.

I møtet ble vi forklart at det ikke var aktuelt for Sametinget å la oss fortsette på samme vis som en uke tidligere. Et generelt innsyn som dette fantes det ikke hjemmel for i lovverket, og man hadde begått en feil. Dersom vi ønsket dokumenter, måtte vi vite nøyaktig hva vi skulle ha, og fremme en innsynsbegjæring basert på vår kunnskap. Dokumentene vi hadde krysset av ville stort sett bli funnet frem og utlevert enten delvis eller i sin helhet, mens noe ville bli holdt helt tilbake. Blant annet leiekontrakter for bygninger (av konkurransemessige hensyn) og lønn til eksterne konsulenter var dokumenter Sametinget ville være forsiktig med å gi ut. Vi fikk noe av det vi hadde sett under det første besøket, men slettes ikke alt. Etter møtet tok vi kontakt med Norsk presseforbunds jurist Ina Lindahl for å kartlegge rettigheter vi hadde i situasjonen som hadde oppstått. Det ble klart at Sametinget, i forhold til det generelle innsynet, hadde loven på sin side.

Vi bestemte oss imidlertid for å ikke kaste vekk tiden i Karasjok. I stedet begynte vi å gå gjennom protokollene for tilskudd utdelt av Sametingets tilskuddsstyre. Disse protokollene tok vi med oss hjem sammen med dokumentene vi fikk utlevert. Etter møtet med Sametinget fremmet vi flere nye og konkrete innsynsbegjæringer. Blant annet ba vi om alle bilag knyttet til tre eksterne konsulenter, hvorav den ene var tidligere ansatt, vi ba om oversikt over diverse reisevirksomhet tilknyttet en spesiell kredittkonto, om alle fakturaer betalt til firmaet Tarandus AS for tjenester til Ap-politiker Sten Jønsson, om generell oversikt over utbetalt overtid til direktører og innkjøpte konsulenttjenester, om fakturaer fra medierådgiverne Agendum partners, og om lønnsutbetalinger til ansatte ved en spesiell utdanningsinstitusjon i Norge.

I ettertid kan vi konkludere med følgende: Det spesielle innsynet vi ble gitt den 8. og 9. november hadde gitt oss uvurderlig kunnskap som vi umiddelbart kunne omsette, på tross av nye og strammere spilleregler. Kunnskapen ble også viktig i senere - og vil være et redskap også i fremtiden.

Ved innleveringsfristen til denne SKUP-rapporten har vi nettopp mottatt en rekke nye dokumenter fra Sametinget. Dokumentene stammer fra innsynsbegjæringer vi fremmet i november, og som vi senere har purret på. I mellomtiden har vi ikke fått noen skikkelig forklaring på om hvorfor dokumentene uteblir, eller om de i det hele tatt ville komme. Siden vi startet dette arbeidet har det nærmest vært et løpende mantra at "vi jobber med saken". Mye tid har gått vekk til mas og purring.

Onsdag 17. november var vi tilbake på kontoret i Tromsø. I dagene som fulgte gjennomgikk vi det vi hadde fått utlevert av reiseregninger og fakturabilag, i tillegg til at vi foretok en gjennomgang av tilskuddsprotokollene. Vi brukte også tiden på å undersøke et spesielt funn: Ap-politikeren Sten Jønsson fra Nord-Trøndelag hadde leid bil hos firmaet Tarandus AS. Hvorfor gjorde han det når Sametinget hadde en Hertz-avtale? Søk i foretaksregisteret avslørte at Jønsson eide mesteparten av firmaet, i tillegg til at han var daglig leder. Senere mottok vi fakturabilagene i saken, og kunne gjøre ytterligere undersøkelser: Søk i Autosys viste at bilen han utelukkende hadde leid hos seg selv, tidligere hadde vært hans privatbil. I en periode leide han til og med bilen hos Tarandus - til tross for at den fortsatt sto registrert på ham selv privat. Da saken sto på trykk uttalte Jønsson at Statens satser var "ufordelaktige".

Den 19. november mottok vi noen av dokumentene vi hadde bedt om per e-post, ytterligere bilag ble sendt oss den 24. november. I sistnevnte mail heter det:

"Forøvrig jobber vi videre med anmodningene som ikke er besvart. Avgitte anmodninger har krevd mye arbeid fra oss, og dette har gått ut over vår avdelings daglige gjøremål. Sametingets plenum er samlet nå, og vi kan derfor ikke si når vurdering/besvarelse av resterende anmodninger kan gjennomføres. Intensjonen er at vi tar anmodningene fortløpende."

17. januar 2005 kom det endelige svaret, og de siste dokumentene vi ba om i november. Vi har også fremmet nye innsynsbegjæringer etter nyttår.

2.4 Kontrollsjefen

I forbindelse med plenumsmøtet i november reiste Anders sammen med fotograf Kaja Baardsen til Karasjok for å konfrontere de impliserte med funn vi hadde gjort.

På et rom på Rica hotell i Karasjok møtte vi leder for kontroll- og konstitusjonskomiteen på Sametinget, Jørn Are Gaski, for første gang. Vi la frem våre funn. Mannen, som skal sørge for at politikerne har innsyn i forvaltningen på Sametinget, reagerte først med vantro, så med sinne. Vi hadde på forhånd kartlagt hvilken ressursituasjon det parlamentariske kontrollorganet i Sametinget befinner seg i, og i intervju avslørte Gaski hvordan han med et årsbudsjett på knappe 100.000 kroner opplevde å måtte avholde møter i komiteen, samtidig som han selv må gjøre saksbehandling. "Vi er dessuten amatører," påpekte Gaski. I tillegg fortalte han hvordan han opplevde motstanden fra administrativ- og politisk ledelse de få gangene han hadde funnet det naturlig å finne spørsmål. I intervjuet slo han også fast at Sametinget ikke har skikkelig kontroll over hvordan pengene brukes.

Gaski fortalte også at han hadde opplevd det samme som Dagbladet: Vanskeligheter med å få utlevert forespurte dokumenter fra administrasjonen.

Vi intervjuet også flere andre personer, blant annet sametingsdirektør Heidi Salmi, president Sven-Roald Nystø, og gruppeleder for Arbeiderpartiet, Egil Olli. Vi konfronterte også Ap-presentanten Sten Jønsson med det faktum at han hadde leid bil hos seg selv for mer enn 130.000 kroner. Jønsson svarte på alle spørsmål. Intervjuene ble tatt opp på bånd.

3. Kilder

3.1 Dokumenter

I utgangspunktet var vår beste informasjonskilde de dokumentene vi selv greide å skaffe til veie, enten hos Sametinget direkte, eller hos andre. Til sammen sitter vi på et tusentall sider med dokumenter (digitalt og i papirform), som vi har arkivert og systematisert. Dokumentene inkluderer:

- Reiseregninger for administrativt ansatte, eksterne konsulenter og politikere på Sametinget
- Fakturabilag for betalte tjenester og varer
- Totaloversikter over utbetalinger til bestemte personer og firmaer
- Økonomiske rapporter
- Prosjektbeskrivelser og -søknader
- Interne notater, herunder møtereferater, planer og evalueringsrapporter
- Intern brevkorrespondanse
- Brevkorrespondanse mellom Sametinget og privatpersoner (som avtaler)
- Brevkorrespondanse mellom Sametinget og andre offentlige institusjoner
- Brevkorrespondanse mellom andre offentlige institusjoner, der Sametinget er tema
- Kopier av e-poster
- Offentlige møteprotokoller, både fra Sametinget og fra Sametingets tilskuddsstyre

3.2 Åpne kilder

Vi har intervjuet og snakket med en rekke åpne kilder i forbindelse med våre reportasjer, hvor mange er sitert med navns nevning på trykk. I andre tilfeller har vi valgt å kun bruke informasjonen de har

formidlet. De muntlige åpne kildene består av:

- Politikere i Sametinget og Sametingsrådet
- Ansatte på Sametinget, både på ledelses- og saksbehandlernivå
- Representanter for samiske interesseorganisasjoner og politiske partier
- Samiske kulturarbeidere (skuespillere, kunstnere)
- Personer som tidligere har markert seg i samisk samfunnsliv
- Stortingspolitikere
- Ansatte i kommuner og fylkeskommune
- Ansatte på Stortinget
- Personer i departementer (både politisk ledelse og i embetsverk)
- Representanter for Riksrevisjonen
- Privatpersoner i det samiske kjerneområdet
- Eksterne konsulenter (både privatpersoner og representanter for bedrifter)
- Ansatte i andre statlige institusjoner, som Helsetilsynet og Luftfartstilsynet (i sammenlikningsøyemed)
- Jurister eller jusprofessorer (både samiske og norske)
- Samiske forskere, både private og representanter for forskningsinstitusjoner

Fordi vi har arbeidet i et felt der det til en viss grad har vært språklige og kulturelle barrierer, har flere av kildene blitt brukt som veivisere og rådgivere. De har ikke nødvendigvis gitt oss nye og oppsiktsvekkende saksopplysninger, men forklart oss hvordan ting kan henge sammen. Dette uten at de kan oppfattes som lukkede kilder, eller at de har gitt uttrykk for et ønske om å være det.

De mest kontroversielle intervjuene/konfrontasjonene, som har stått på trykk, har vi tatt opp på bånd. I alle intervjusammenhenger har premisene vært klarlagt på forhånd, og flere ganger har vi uoppfordret tatt kontakt med objektene for å gå gjennom sitatene.

3.3. Andre kilder

I tillegg har vi hatt flere godt informerte, men lukkede samiske kilder. De har ikke ønsket å stå frem fordi de har ansett det for å være for belastende, tatt Dagbladets problemstillinger i betraktning. Samtidig har kildene ment at det har vært viktig at norsk offentlighet blir gjort kjent med kritikkverdige forhold i og rundt Sametinget. Disse kildene har først og fremst hjulpet oss med informasjon det ikke har vært mulig å få tilgang til gjennom offisielle kanaler. De har bidratt både med muntlig informasjon og dokumenter.

I vår første reportasje viste vi til "flere sametingskilder". Det førte til bråk. Mens Dagbladet var i gang med publisering, ble alle ansatte ved Sametinget i Karasjok innkalt til et møte, der lekkasjer ble tatt opp. (Omtalt i Dagbladet 4/12). Etter dette møtet opplevde vi blant annet at det selv i helt ordinær intervjusituasjon, med normalt åpne kilder, ble vanskelig å få kloke svar. Vi ble gjort oppmerksom på at det var en trykket stemning internt i Sametinget etter møtet, og at enkelte ansatte reagerte på at møtet hadde fokusert på lekkasjer - og ikke det som var kjernen i Dagbladets serie.

Av hensyn til klimaet som har oppstått som følge av reportasjene, ønsker vi ikke å utdype våre lukkede kilders tilknytning eller plassering.

4. Publisering og etikk

4.1 Et dilemma?

Som tidligere omtalt i rapporten: Under vår første reise til Sametinget i Karasjok havnet vi inne på et kontor, med uinnskrenket tilgang til omfattende dokumentasjon over Sametingets økonomiske disposisjoner de siste år. Et plutselig og generelt innsyn kan oppfattes som et nirvana for journalister, i utgangspunktet. Men dette reiser også flere viktige spørsmål, og det innebærer et ansvar for oss som

rapportører. Her fant vi en rekke dokumenter, ikke minst av personlig karakter, der det var nødvendig å vise både tilbakeholdenhet og raushet. Mange dokumenter indikerte uregelmessigheter i forhold til privatpersoner. Minst en sakene var av en karakter der det normalt kunne være aktuelt å identifisere personen - selv om det dreide seg om privatøkonomiske forhold. Flere av sakene kunne etter vår oppfatning ha stått på egne bein som nyhetssaker, men hadde de betydning i forhold til historien vi ønsket å fortelle, og passet de inn i en systemkritikk av Sametinget? Våre svar her ble - og er fortsatt - nei.

I den perioden vi var helt alene i arkivet hadde vi strengt tatt både tid og mulighet til å sikre oss dokumentasjon med tanke på fremtidig bruk i andre sammenhenger. Å avfotografere dokumenter med en mobiltelefon er i dag en smal sak. Men også dette unnlot vi gjøre. Personene som hadde sluppet oss inn i arkivet var klar over at vi jaktet på dokumentasjon som gikk på Sametingets økonomiske disposisjoner som institusjon, men de hadde neppe tenkt over at de samtidig blottet opplysninger som er beskyttet av offentlighetsloven, men som likevel er journalistisk interessante. Å bruke skjødesløsheten kunne dessuten kanskje fått konsekvenser for de ansatte som hadde sluppet oss til. Og så lenge opplysningene ikke hadde overveiende betydning for formålet med vår serie, mente vi, og mener vi, det ikke er etisk riktig å omsette dem journalistisk - uansett om sakene isolert kan virke som små sensasjoner.

4.2 Vignett som verktøy

Freddag 26. november avholdt undertegnede videokonferanse med Dagbladets nyhetsledelse om serien. Ambisjonen hadde etter hvert blitt å publisere stoffet fra og med mandag 29. november, utelukkende på nyhetsplass. Årsaken til at vi ikke ønsket å vente ytterligere, var at det var begynt å gå rykter blant politikere og journalister om hvilke funn vi hadde gjort. Enkelte journalister i Finnmark hadde fått direkte oppfordring om å omtale enkelte av Dagbladets saker. I møtet diskuterte vi premisene for det vi ønsket å publisere, og vi utviklet også vignetten som skulle følge artiklene. I Serie-vignetten la vi vekt på to ting:

- Den økonomiske styring ved samenes parlament
- Hvordan forvalter Sametinget sin makt?

Vi kan i dag slå fast at vignetten ble et viktig styringsverktøy for oss i utvelgelse og presentasjon av våre reportasjer.

Vi vektla også Dagbladets redaksjonelle verdier i alle faser av vår arbeid. Serien skulle være:

- Viktig og kontroversiell
- Samtidig skulle vi være raus og stimulerende.

Vårt utgangspunkt for å lage serien var at Sametingets opprettelse var og er på sin plass. Vi ønsket ikke å bli oppfattet slik at vi kunne mistenkes for å drive en kampanje rettet mot selve parlamentets eksistensberettigelse. Derfor måtte det være grundig gjennomtenkt hvilke saker vi brakte til torgs, samtidig som vi forsøkte å gi tilsvar til impliserte parter hele vegen - i alle saker.

Dagblad-intervjuet med sametingspresident Sven Roald Nystø illustrerer tilsvarsrausheten. Underveis, mens sakene sto på trykk, fikk både Sametingets direktør, og dets politiske sjef, kommentere våre saker, i tillegg til at Nystø ble intervjuet alene over en hel side i et spørsmål- og svar-intervju.

4.3 Disposisjoner som kompass

I møtet med nyhetsledelsen gjennomgikk vi også våre funn. Tidligere publiseringsdisposisjoner, som siden våre første samtaler med nyhetsledelsen hadde vært svært konkrete, ble forkastet. De var nyttige dokumenter som i realiteten fungerte som kompass i innhentingfasen: Flere av arbeidsteoriene hadde resultert i saker som er kommet på trykk - eksempelvis saker i forhold til reisevirksomhet. Andre teorier,

som for eksempel gikk på slektskap i forhold til hvem Sametinget leide og kjøpte hos lokalt, var ikke tilstrekkelig dokumentert.

Vi ble enige om starte å serien 30. november 2004, og å publisere daglig. Sakene ble produsert slik at vi hele tiden hadde en tre-dagers buffer. Resultatet ble følgende artikler med Serie-vignett:

** 30/11: "Same-røre": Kontroll- og konstitusjonskomiteens leder, Jørn Are Gaski, forteller hvilken hverdag han opplever og uttaler "Alt er kaos" om kontrollsituasjonen. Han gir uttrykk for at de økonomiske kontrollrutinene på langt nær er tilstrekkelige. Hans uttalelser slår ned som en bombe i det samiske samfunnet. Samme dag forteller vi også historien om Ap-representant Sten Jønsson, som på vegne av Sametinget har leid sin tidligere privatbil hos sitt eget firma for mer enn 130.000 kroner. Det er vesentlig dyrere enn hva han ville betalt dersom han hadde benyttet seg av Sametingets Hertz-avtale.

** 01/12: "Stemplet som sinnssyk av Sametinget": En kvinne ble stemplet som sinnssyk av politisk rådgiver, og tidligere statssekretær, Johanne Gaup. Gaup ringer NRK - som har intervjuet kvinnen etter at hun ble sensurert vekk fra en av Sametingets informasjonsaviser - og hevder objektet har verge. Saken ble omtalt bredt i samiske medier da det sto på som verst. Vi forteller hva Gaups to korte telefonsamtaler kostet Sametinget i advokatutgifter, i tillegg til at vi publiserer forliksavtalen.

** 02/12: "Millionene flyr": Vi forteller om Sametingets meget omfattende reisevirksomhet: "Siden 1. januar 2003 har Sametingets folk reist for hele 22 millioner kroner. I går dro ni medarbeidere fra Karasjok til København på internseminar," heter det i ingressen. I saken kommer det frem at samiske toppolitikere reiser mer enn Utenrikskomiteen på Stortinget, og at Sametinget ikke har besparende avtaler på tross av reisevolumet. "Gjøkunger i pengebingen," uttaler same og førsteamanuensis Harald Gaski.

** 03/12: "En av disse fikk 600.000 kroner i tilskudd, den andre null. Gjett hvem som sitter på Sametinget.": Sametingsrepresentant Isak Mathis O. Hætta fikk 600.000 kroner til å bygge hotell. Tilskuddet var tidligere omtalt i enkelte samiske medier. Vår gjennomgang av tilskuddsprotokollene viste at andre har fått avslag på identiske søknader i kjølvannet av Hættas tilskudd, med hjemmel i tilskuddsstyrets støttepraksis. Ekspertene er kritisk til tilskuddsstyrets retningslinjer. Vi forteller samme dag historien om et hus-prosjekt på Senja som ble tildelt 650.000 kroner - men som den dag i dag står tomt.

** 04/12: "Sametingets konsulentfest": Leserene blir satt inn i Sametingets bruk av eksterne rådgivere de siste to årene, blant annet advokater og medierådgivere i Oslo, til tross for at man har både egne jurister og informasjonsmedarbeidere ansatt i Karasjok. Politisk rådgiver Johanne Gaup mener man kunne vært flinkere til å bruke egne ressurser.

** 05/12 "Samisk overklasse": En rekke tidligere sultestreikere fra Alta-saken, blant andre skuespilleren Nils Utsi, feller en knusende dom over Sametinget, på bakgrunn av Dagbladets reportasjer de foregående dager. "Sametinget endte opp som en tannløs papirtiger og ble en gedigen skuffelse, " sier den tidligere sultestreikeren Utsi.

** 06/12 "Barnevakta kjører 800 km": Historien handler om en sametingsrepresentant bosatt i Karasjok som i forbindelse med plenumsmøter har fått en av sine barns besteforeldre til å komme til bygda for å være barnevakt. Besteforeldrene bor 400 kilometer unna, og Sametinget har dekt kjøregodtgjørelse og utbetalt barnevaktlønn. Pris: Mer enn 6000 kroner. "Har han fått det godkjent, har det vært et behov for det," uttaler sametingsdirektør Heidi Salmi.

** 07/12 "Ansatte prøvde å slå alarm": Dagbladet publiserer interne notater som viser at avdelinger i Sametinget har manglet regnskapsforståelse, og at man har manglet kontroll og styring over penger. Notatene viser tydelig at Sametingets ledelse har blitt gjort oppmerksomme på at de økonomiske kontrollrutinene ikke er gode nok.

** 08/12 "Jeg vil ikke belemres med dette": Johan Mikkel Sara, den tidligere Ap-politikeren som gjorde det mulig for Sven Roald Nystø å bli sametingspresident, feller en knusende dom over sine kollegers reisevirksomhet. "Min lojalitet til dem er begrenset. Den ligger først og fremst hos velgerne.," uttaler Sara.

** 09/12 "Det er klart det er et forbedringspotensial." Dagblad-intervju med Sven Roald Nystø der han bredt kommenterer serien.

**10/12 "Beordrer oppvask": Kommunalkomiteen krever at Sametinget, sammen med Kommunal- og regionaldepartementet og Riksrevisjonen, foretar en grundig gjennomgang av pengebruken.

4.3 Saker som kom - og kommer

I kjølvannet av disse daglige sakene (hovedserien) har Dagbladet trykket saker om konsekvensene av serien, både med og uten serie-vignett. Dagbladet har også publisert en lederartikkel om forholdene.

For di vi ikke hadde forhåndsprodusert alt, hadde vi underveis gode muligheter til å utsette avslutningen og komme med nye saker, eller legge til side ting vi etter hvert så ikke passet inn. Eksempler på saker som vi fant underveis, er de interne notatene om de ansattes bekymring, og intervjuet med sametingsråd Johan Mikkel Sara.

Som følge av jobbingen i den tidlige fasen sitter vi fortsatt på saker som vi foreløpig har valgt å ikke publisere. Og også etter årsskiftet har vi fremmet begjæring om innsyn. Den 8. februar 2005 avholdes det ekstraordinært plenumsamling i Sametinget, der Dagbladets serie blir tatt opp til debatt.

5. Konsekvenser

5.1 Direkte

Som følge av Dagbladets journalistikk har følgende konsekvenser oppstått:

** Kommunalkomiteen på Stortinget krever at Sametingets kontroll- og konstitusjonskomité gis arbeidsmuligheter til å utøve reell forvaltningsrevisjon og økonomisk kontroll. Kontrollkomiteen ved Sametinget vil nå blant annet få egen saksbehandlerkapasitet, som vil styrke mulighetene til å utøve kontrollvirksomhet med disponeringen av midlene.

** I tillegg krever Kommunalkomiteen at Sametinget, i samarbeid med Riksrevisjonen og Kommunal- og regionaldepartementet, foretar en grundig gjennomgang av situasjonen.

** Komiteen vil også ha en orientering om revisjon og forvaltningsrevisjon i Sametingets årsrapport for 2004.

** Sametingspresident Sven Roald Nystø har foreslått at det opprettes en politisk referansegruppe som skal prege og få fortgang i arbeidet med å bedre Sametingets økonomiforvaltning.

** Han har også foreslått en gjennomgang av tilskuddsstyrets politiske organisering og øvrige organisasjonsmessige forhold.

** Nystø har også foreslått at Sametinget vurderer å opprette et eget reisekontor.

** Den 8. februar 2005 avholdes det et ekstraordinært plenums møte der Sametinget skal diskutere forholdene som er kommet frem i Dagbladet.

** Da Dagbladet gjorde Sametingets ledelse oppmerksom på Sten Jønssons leiebil-praksis ble det umiddelbart igangsatt en granskning av saken, som vil bedømme om han har gjort noe galt.

**Dagbladets reportasjer har satt dagsorden og, både nasjonalt og lokalt, utløst en bred debatt om Sametingets fremtidige rolle.

5.2 Indirekte - mediedebatt

Da Dagbladet var i gang med publiseringen av sine artikler om Sametinget, oppsto det også en mediedebatt. Sjefredaktørene i avisene Altaposten, Finnmarken og Sagat roste artikkelserien, og førstnevnte mente finnmarksmediene hadde grunn til å gå i seg selv. "Det er et paradoks at det er en Oslo-avis som bruker nødvendige ressurser for å avdekke flausene," heter det i Altaposten 7. desember 2004.

Kommentator i landsdelsavisa Nordlys, Oddvar Nygård, kritiserte samiske medier den 6. desember 2004: "For det var altså den "helnorske" riksavisen Dagbladet som måtte begå de første, omfattende og kritiske reportasjene om tvilsom økonomiforvaltning i Sametinget." Samisk journalistlag, og en rekke samiske pressefolk med tilknytning til NRK Sameradio, har reagert på kritikken, og har i flere debattinnlegg og redaksjonell omtale poengtert at samiske medier har omtalt flere av problemstillingene som har stått på trykk i Dagbladet.

6. Erfaringer

6.1 Positive tilbakemeldinger

Da vi begynte å publisere artiklene våre hadde vi ventet at personer i det samiske samfunn ville reagere negativt på serien. Tilbakemeldingsfaktoren på serien har vært enorm, og vi har mottatt svært mange telefoner, brev og e-poster. De aller fleste - svært mange samer - har vært entusiastiske over vårt arbeid. Flere har nærmest gitt uttrykk for at Dagbladet gjennom sine reportasjer, og systematiske presentasjon, har løftet lokket av en trykk-koker. Mange gir uttrykk for at tiden for denne type reportasjer i norske medier var overmoden, etter at Sametinget har eksistert i 15 år uten at riksdekkende presse har vist særlig interesse for virksomheten der. Det stilles spørsmål ved om norske journalister har vært engstelige for å trække Sametinget på tærne på grunn av det norske storsamfunnets mange tidligere overgrep mot urfolk på Nordkalotten. Noen mener imidlertid at det å bli gjenstand for kritisk journalistikk betyr at man endelig blir tatt på alvor i det norske samfunn, og at Dagbladets undersøkelser kan bidra til å utvikle det "unge" samiske demokratiet. Et parlament som - i forbindelse med Regjeringens behandling av ny Finnmarkslov - påberoper seg forvaltningsrett over land, vann og naturressurser i nord, bør helst være modne for en slik oppgave. Blant de som sier dette finner vi både kolleger, forskere, og helt alminnelige avislesere. Vi har også blitt oppfordret om å gripe tak i andre problemstillinger i det samiske samfunn.

6.2 Taushet

Vi har ikke opplevd å få noen trusler i forbindelse med vår rapportering. Og sinte telefoner har vi bare fått et fåtall av. Derimot har vi ved flere anledninger opplevd en ubehagelig taushet fra personer og hold i det samiske samfunn man ventet ville reagere. I forsøk på intervjuer har vi opplevd at objektene ikke har ønsket å svare, selv om de strengt tatt ikke har stått i fare for å bli omtalt ufordelaktig. Indirekte har vi følt dette som anklager om en skjult agenda. Enkelte har dreid saken til å være en krig mellom "norske" Dagbladet og et samlet samisk samfunn.

I Arbeiderpartiets sametingsgruppe, som i Sametinget er i opposisjon, har det vært en intern debatt om hvordan man til nå har taklet Dagbladets dekning, og det har vært reist spørsmål om hvorfor partiet ikke har markert seg mer - mindre enn ett år før alle manntallsførte samer går til valgurnene.

Vi har også registrert at enkelte har uttalt seg forskjellig til andre medier. Mens de i Dagbladet har vedgått feil og mangler, har de i andre sammenhenger tilbakevist alt.

6.3 Et lite distriktskontor

Dagbladets kontor i Nord-Norge består av to journalister og en fotograf. Å bruke ressurser på slik journalistikk er tidkrevende. Det gjør at man må velge bort den kontinuerlige rapporteringen fra nord, sett

bort fra de største toppene. I perioden vi jobbet mest med dette prosjektet har vi vært nødt til å velge bort mange gode saker. Det har imidlertid nyhetsledelsen hatt forståelse for, og oppfordret oss til. Det er prisverdig at det i Dagbladet er mulig å for to reportere på et distriktskontor å bedrive journalistikk som ofte har sitt utgangspunkt i hovedredaksjoner. Og vi er stolte av at det er Dagbladet som har brukt så mye spalteplass på å fortelle historier som ofte blir ansett å bare angå noen få, men som faktisk er relevant for alle som bor i dette landet.

7. Tidsbruk

Ideen ble presentert for nyhetsledelsen i oktober. Til sammen har vi brukt cirka to måneder på hovedserien som sto på trykk fra og med den 30. november 2004. Skjalg var noen dager i uka ute i sykmelding i forbindelse med sin kones graviditet, mens Anders jobbet daglig med prosjektet. Også i tiden fremover mot Sametingsvalget, vil vi bruke tid på problemstillingene, og ikke minst følge opp konsekvensene våre reportasjer har fått.

Tromsø 20. januar 2005

Anders Opdahl
(sign)

Skjalg Fjellheim
(sign)